Universiteit Leiden
The Netherlands

Taalpuin (n.a.v. Pascal Mercier, Perlmann's zwijgen)

Boogaart, R.J.U.

Citation

Boogaart, R. J. U. (2010). Taalpuin (n.a.v. Pascal Mercier, Perlmann's zwijgen). *Vaktaal. Tijdschrift Van De Lvvn*, *22*(3/4), 10-11. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/16388

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: Leiden University Non-exclusive license

Downloaded from: https://hdl.handle.net/1887/16388

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Taalpuin

Ronny Boogaart

(column in *Vaktaal, tijdschrift van de Landelijke Vereniging van Neerlandici*, 2009, 3/4)

De treinen in Nederland hebben al een hele tijd geen vertraging meer. De NS heeft het woord *vertraging* namelijk afgeschaft. Tegenwoordig krijgt de wachtende reiziger te horen: 'de trein vertrekt over ongeveer tien minuten'. Ging de oude formulering over iets wat niet gebeurt (de trein is er nog niet), de nieuwe mededeling vestigt de aandacht op iets wat wel gaat gebeuren (de trein komt eraan!). Ik ben benieuwd of daarna de uitkomsten van het reizigerstevredenheidsonderzoek voor de NS positiever zijn geworden. Vertragingen? Nou, nee, nu u dat zo vraagt, lang niks over gehoord.

Of je nou zegt dat de trein tien minuten vertraging heeft of dat de trein over tien minuten aankomt, voor de trein zelf maakt het niks uit. Die is gewoon te laat. De taal maakt het verschil. Vroeger was volgens de NS het glas *half leeg*, tegenwoordig is het *half vol*. Het is allebei waar. Een kwestie van twee verschillende perspectieven op dezelfde werkelijkheid. Negenennegentig is *geen* honderd, maar het is ook *bijna* honderd. Er zijn veel van dat soort sturende uitdrukkingen, positieve en negatieve. Zelf ben ik al een tijdje geïntrigeerd door het woordje *straks* dat in een bepaald patroon eigenlijk altijd negatief is: *straks heeft de trein nog vertraging!* In deze constructie hoeft *straks* niet eens naar de toekomst te verwijzen, als het maar gaat om iets wat je vervelend zou vinden: *straks is de trein al vertrokken!* En wie weet is *wie weet* daarvan een positieve tegenhanger. *Ga maar hollen want wie weet heeft de trein vertraging en dan haal je hem toch nog.*

Tot voor kort vond ik dit soort voorbeelden van de 'sturende' kracht van taal alleen maar leuk en interessant. Ze laten goed zien dat taalgebruik altijd een visie op de werkelijkheid met zich mee brengt. De dingen om ons heen zijn niet gelabeld; de woorden ervoor hebben wij zelf bedacht en elke taal deelt de wereld op z'n eigen manier in – er zijn talen zonder woord voor *reizigerstevredenheidsonderzoek*. Maar ook binnen één taal heb je dus nog volop keus bij het verwoorden van de werkelijkheid,

bijvoorbeeld tussen positieve en negatieve formuleringen. Eén van de leukste eigenschappen van taal. Dacht ik.

Toen las ik *Perlmann's zwijgen*.

Het is niet de bekendste roman van Pascal Mercier, maar de *Nachttrein naar Lissabon* mag u van mij rustig voorbij laten rijden. (Dat is een soort Perlmann *light*.) Juist op het moment dat taalwetenschapper Philip Perlmann tot de conclusie is gekomen dat hij niks te zeggen heeft, moet hij optreden als organisator en inspirator van een prestigieuze workshop in een Italiaans *palazzo*. De andere deelnemers – en met hen de lezer – zijn gedurende het hele congres in gespannen afwachting van het verhaal dat Perlmann zal houden, maar die heeft daarvan nog geen letter op papier staan. Zijn tijd besteedt hij aan het vertalen van een manuscript over taal en herinnering van zijn Russische collega Leskov, die door visumproblemen zelf niet op het congres aanwezig kan zijn. Zijn eigen lezing weet hij lang uit te stellen, maar uiteindelijk ziet hij geen andere mogelijkheid dan zijn vertaling van Leskov te laten reproduceren voor zijn collega's alsof het de tekst van zijn eigen lezing is. Dan komt er een telegram van Leskov dat die er toch nog in geslaagd is Italië te bereiken om de laatste dagen van de workshop mee te maken. En dat is nog maar het begin van de nachtmerrie van Perlmann. Dus als u dacht dat Maarten Koning van *Het Bureau* het moeilijk had op een congres…

Perlmann is behalve zijn geloof in de wetenschap ook zijn geloof in taal verloren. Net zoals de NS weet hij dat er geen één-op-één-relatie bestaat tussen taal en werkelijkheid: je kunt een situatie, zoals een verlate trein, eigenlijk niet objectief beschrijven aangezien je als spreker altijd een keus moet maken uit de woorden en constructies van de taal. De NS maakt van die mogelijkheid dankbaar gebruik en menig taalkundige schrijft er vrolijke columns over, maar zo'n soort taalkundige is Philipp Perlmann niet. Hij lijdt onder deze eigenschap van taal, die hij beschouwt als een obstakel tussen hem zelf en de wereld. Zijn overleden vrouw, die fotograaf was, kon de werkelijkheid wél vastleggen. De tussenkomst van woorden verpest alles. Taal voorkomt niet alleen dat je werkelijk aanwezig kunt zijn in het hier-en-nu, maar kleurt ook het verleden: herinneringen zijn een talige constructie en daarom is 'herinneren' ook altijd 'verzinnen'.

De vergiftigende invloed van taal is het duidelijkst in het geval van *taalpuin*, de vertaling van *Sprachschutt* in het Duitse origineel. (Wees gerust, u bent niet de enige die dacht dat

Mercier uit Frankrijk kwam; van zichzelf heet hij Peter Bieri.) Dat woord, *taalpuin*, laat me al een tijdje niet meer los. Eerder is het in het Nederlands alleen gebruikt door Lodewijk van Deyssel in een van zijn kritieken, maar Van Deyssel heeft dan ook van zo'n beetje alle mogelijke (en onmogelijke) paren Nederlandse woorden neologismen gebraakbrouwd. Perlmann gebruikt de term *taalpuin* voor overgeleverde 'waarheden' die het zicht op de werkelijkheid belemmeren. Zo kreeg hij in zijn jeugd van zijn vader steeds te horen dat Venetië mooi was, maar de nabijgelegen stad Mestre lelijk. Het valt niet mee om je van zo'n stuk taalpuin te ontdoen. Perlman moet er speciaal voor naar Mestre reizen. Zijn vertaling van de tekst van Leskov geeft hij als titel mee: *Mestre is niet lelijk*. En zo heeft iedereen zijn eigen Mestre. De column die u nu leest, had bijvoorbeeld ook kunnen heten *Rood haar is wél mooi.*

De gedachten over taal van Perlmann/Mercier zijn niet nieuw, maar door de vorm waarin ze gepresenteerd worden – die van een beklemmende *page turner* – komen ze hard binnen. Bovendien is de taalkunde juist op dit moment erg geïnteresseerd in 'collocaties' en 'constructies': als je woorden maar vaak genoeg samen hoort, zoals *Mestre* en *lelijk* in het leven van de jonge Perlmann, dan onthoud je ze ook samen en kun je ze gemakkelijk weer reproduceren. Taalgebruikers zijn namelijk een stuk minder creatief dan vroeger wel werd aangenomen. In de introductie Generatieve Grammatica vertel ik de studenten dat een grammatica met een eindig aantal regels een oneindig aantal zinnen kan maken. Dan voeg ik daaraan toe dat ik de zin die ik op dat moment uitspreek, waarschijnlijk nooit eerder in die vorm heb gehoord of gesproken. Maar eigenlijk was dat alleen de eerste keer waar. De jaren erna herinner ik me die zin nog zo goed dat ik die in z'n geheel op kan halen uit m'n geheugen en dus niet *from scratch* opnieuw hoef samen te stellen. Een groot deel van ons taalgebruik bestaat uit zulke kant-en-klare brokken taal – we praten elkaar na en herhalen onszelf voortdurend – en kinderen leren taal ook broks-gewijs. En daarmee dus ook één bepaalde visie op de werkelijkheid.

Perlmann's zwijgen maakt duidelijk dat er tussen al die constructies en collocaties heel wat clichés, dooddoeners en vooroordelen verborgen zitten. Taalpuin dus. Zolang het gaat over vertraagde treinen en lelijke steden is dat allemaal zo erg nog niet. Maar het voorbeeld van roodharigen maakt, denk ik, afdoende duidelijk waarom het fenomeen

taalpuin meer is dan een leuk onderwerp voor een column. Puin moet opgeruimd worden – ook daarom is het zo'n mooie vertaling. Eenvoudig is dat niet. Perlmann moest ervoor naar Mestre. En de NS moet vermoedelijk nog heel wat jaren positief formuleren voordat u de woorden *trein* en *vertraging* niet meer samen in uw hoofd opgeslagen heeft. Of de trein op tijd laten rijden, dat helpt ook.

Pascal Mercier, *Perlmann's zwijgen*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2007.